

NAUJŲ DARBŲ APŽVALGA

Survey of Recent Publications

LIETUVIŲ KALBOTYRA 2002-AISIAIS METAIS: LIETUVOJE IŠLEISTI DARBAI

2002-iejį prisimena kaip atsisgaunančios ekonomikos ir ramesnio mokslinio darbo metai. Atmintin įsirežė plačiai nuskambėję didieji lietuvių kalbotyros įvykiai: akademinio *Lietuvių kalbos žodyno* pabaigtuvės ir Jono Bretkūno lietuviško Biblijos vertimo 400 metų sukaktis. Išėjo koks tuzinas kalbotyros knygų, iš jų aštuonios aptariamoms šioje apžvalgoje. Pradedama nuo monografijų, toliau apžvelgiamos monografijų pavidalą įgijusios disertacijos, mokslinė senosios raštijos publikacija ir baigiama rinktiniais raštais.

1. **Audronės Kaukienės** monografijos *Lietuvių kalbos veiksmažodžio istorija* antras tomas (Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2002, 400 p.) pratęsia prieš aštuonerius metus paskelbtą lietuvių kalbos šakninių veiksmažodžių tyrimą (Kaukienė 1994). Šiame tome nagrinėjami *a-* kamieniai (arba, istoriškai, *ō-* kamieniai) veiksmažodžiai, šaknyje turintys trumpuosius *i*, *u* bei ilguosius *y*, *ū*. Knygą sudaro pratarinė, penki skyriai, baigiamosios pastabos (lietuvių ir anglų kalbomis) ir sutrumpinimų sąrašai. Kiekviename skyriuje pirma nagrinėjamos trumposios, o po jų – ilgosios šaknys.

Knyga pradedama etimologiniu nagrinėjamų veiksmažodžių registru, kurio tikslas „patikrinti ir atrinkti medžiagą, paruošti ją tolimesnei įvairių lygmenų analizei“ (p. 3). Registre veiksmažodžiai visų pirma skirstomi į reguliariusius (reiškiančius aktyvų veiksmą) ir nereguliuosius (mutatyvus ir duratyvus), po to – į pagrindinius (užfiksuotus dabartinės lietuvių kalbos žodyne) ir tarminius (žinomos tik iš kai kurių tarmių ar raštijos paminklų). Atkreipiamas dėmesys į žodžio ar formos patikimumo problemą. Nurodoma reguliariųjų veiksmažodžių etimologija, nereguliarieji veiksmažodžiai tik suregistruoti. Įvairių autorių nuomonės dėl vieno ar kito nagrinėjamo veiksmažodžio kilmės referuojamos gana tiksliai. Nevengiama parodyti kilmės aiškinimų skirtumus, kartais įvertinamas ir jų patikimumas – tai knygą daro vertingesnę.

Antrajame skyriuje nagrinėjami gretutiniai *ō-* kamienų veiksmažodžių esamojo ir būtojo laiko kitų kamienų variantai. Pradedama nuo tarminių lietuviškų ir latviškų formų (*iō-* kamienų ir intarpinių), nustatomi bendrieji rytų baltų kalbų variantai. Toliau visi lietuviški veiksmažodžiai gretinami su tokia pačia šaknies struktūrą turinčiais kitų kalbų atitikmenimis. Nagrinėjant esamojo laiko atitikmenis skiriami nulinį formantą, intarpą, formantus *i* arba *n* turintys veiksmažodžiai. Šioje monografijos dalyje nuo morfologinio giminių formų gretinimo iš esmės pereinama prie etimologinio žodžių lyginimo, nes kitų kalbų atitikmenys paprastai nurodomi kaip lekšemos (vienais atvejais esamojo laiko forma, kitais – tik bendratis).

Toliau knygoje nagrinėjama kaitybinė ir darybinė šaknies balsių kaita gretutinėse lietuvių kalbos tarmių formose ir giminiškuose kitų kalbų žodžiuose. Tos pačios šaknies veiksmažodžių diachroniniai pokyčiai pateikiami kaip buvę sinchroniniai variantai, pavyzdžiui, *bruka* : *braukia* atveju apofonija laikoma kaitybine, nes „daugelis tokių porų kažkada turėjo sudaryti vieną paradigmą“ (p. 119). Šis skyrius glaudžiai susijęs su ankstesniu, jame kartojami kai kurie anksčiau suformuluoti teiginiai, pvz., aptariant CiC veiksmažodžių kaitybinę balsių kaitą prentinėse formose (p. 122) kartojamos kai kurios esamojo laiko kamiens formų apžvalgos išvados (plg. p. 100). Knygoje ne kartą (p. 100 ir kitur) pabrėžiama, kad nagrinėjamų veiksmažodžių (ir jų atitikmenų giminiškose kalbose) struktūra susijusi su šaknies vokalizmu, todėl sprendimas kamiengalių variantus ir apofoniją nagrinėti atskirai yra abejotinas.

Ketvirtame monografijos skyriuje aprašoma *ō*-kamiens veiksmažodžių semantika. Autorės sukurta dviejų lygmenų semantinė veiksmažodžių klasifikacija: abstrakčiasios reikšmės sudaro aktyvaus : savaiminio veiksmo ar būsenos ir tranzityvumo : intranzityvumo priešpriešos; konkrečiosios reikšmės skirstomos į semantinius pogrupius – perstrukcinius, judėjimo, biologinius ir kt. Istorinė veiksmažodžių semantikos analizė grindžiama pirminės šaknies reikšme ir gretinimu su giminiškų kalbų atitikmenimis, o ne semantinių laukų metodu (plg. Karaliūnas 1987: 26t). Skirtingai nei Karaliūnas, kuris pirmenybę teikia semantikai, o ne morfo(no)logijai (plg.: „semantinių filiacijų konstatavimas, reikšmių giminiškumo nustatymas <...> yra atitinkamų, t. y. tą pačią raišką turinčių, leksemų etimologinio tapatumo įrodymas“ 1987: 50), Kaukienė veiksmažodžių semantikai skiria tik pagalbinį vaidmenį ir jos apžvalgą nukelia į tyrimo pabaigą. Semantinė veiksmažodžių analizė leidžia autorei padaryti išvadą, kad veiksmažodžių su trumposiomis šaknimis semantinis branduolys – vadinamieji kontaktiniai *kišti* tipo veiksmažodžiai su galima poveikio sema, o daugeliui ilgojo vokalizmo veiksmažodžių būdinga intensyvumo sema (p. 198–199). Palyginus *ō*- ir *iō*-kamiens veiksmažodžius daroma išvada, kad „Kuo labiau skiriasi [jū] reikšmių apimtis, tuo didesnė galimybė lygiai egzistuoti abiejų struktūrinių tipų veiksmažodžiams“ (p. 199).

Daugiausia vietos (daugiau kaip trečdalis monografijos) knygoje skiriama veiksmažodžių darybiniams ryšiams su jų vediniais nagrinėti. Laikomasi nuomonės, kad vedinių tyrimas yra naudingas pamatinių veiksmažodžių kilmei nustatyti (p. 201). Vediniai aprašomi pagal darybos kategorijas. Aptariama jų daryba, reikšmė, vokalizmas ir kirčiavimas.

Knygos baigiamosios pastabos pradedamos nuo bendraindoeuropietiškojo veiksmažodžių sluoksnio, tačiau monografijoje apie jį beveik nieko nerašyta... Šioje knygos dalyje būtų visiškai pakakę apibendrinti veiksmažodžių raidą lietuvių kalbos, rytų baltų ir bendruoju baltų kalbų laikotarpiu.

Monografijoje nemaža naujų minčių, tačiau tarsi vengiama diskusijos: kitų autorių nuomonės minimos ir nagrinėjamos retai (išimtį sudaro etimologinis veiksmažodžių registras). Pavyzdžiui, labai artimos tematikos Karaliūno monografijoje ir straipsniuose išdėstytos kitokios nuomonės apie baltų kalbų *ō*- ir *iō*-kamiens veiksmažodžių santykį ir raidą visai neminimos, jo nuomonė apie *ei* : *i* ir *ei* : *y* kaitą paminėta tik išnašoje (p. 130–131) ir pan. Knygoje maišomi sinchroninis ir diachroninis tyrimo lygmenys (pavyzdžiui, antrame skyriuje įvairaus amžiaus ir patikimumo lietuvių kalbos duomenys gretinami su kitų indoeuropiečių kalbų įvairaus amžiaus ir patikimumo duomenimis, kartais net su rekonstruotomis jų formomis), struktūrinis ir darybinis, struktūrinis ir etimologinis, darybinis ir etimologinis tyrimo aspektai. Giminiškų kalbų medžiaga darbui daugiausia rinkta iš etimologinių įvairių autorių ir įvairiu laiku parašytų žodynų (tai geriausiai

rodo literatūros ir šaltinių sąrašas). Indoeuropiečių kalbų gramatikos tyrimais, juo labiau naujesniais (pvz., Koch 1990, Jasanoff 1994 ir pan.) beveik nesinaudota. Kažin ar tokia medžiaga gali būti pakankamas pagrindas užsimotam istoriniam lietuvių kalbos veiksmažodžių nagrinėjimui morfologijos, morfonologijos ir darybos aspektais. Tokio pobūdžio veikale, kokia yra nagrinėjamoji monografija, žodžių ir formų rodyklė turėtų būti tiesiog savaime suprantamas dalykas.

Nepaisant kai kurių čia nurodytų trūkumų, monografija, be abejo, yra vienas reikšmingiausių baltų kalbų veiksmažodžio istorijos tyrimų.

2. **Antano Pakerio** knyga *Akcentologija 2: Skaitvardis, įvardis, veiksmažodis, prieveiksmis, dalytė, prielinksnis, jungtukas, jaustukas, ištiktukas* (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002, 630p.) pratęsia prieš aštuonerius metus išėjusią monografiją (Pakerys 1994), kurioje aprašytas daiktavardžių ir būdvardžių kirčiavimas. Antroje knygoje laikomasi tų pačių duomenų rinkimo ir pateikimo principų. Siekiama kuo nuodugniau išnagrinėti bendrinės kalbos žodžių kirčiavimą, „nepraleidžiant retesnių atvejų, išryškinant sistemos nelygumus ir svyravimus“ (p. 12). Taigi knyga yra aprašomojo pobūdžio, joje nereikėtų ieškoti gilesnių išvalgų, teorinių svarstymų ar apibendrinamųjų išvadų: visa tai autorius žada padaryti kitame apibendrinamojo pobūdžio darbe (p. 12).

Nagrinėjamos medžiagos pagrindą, kaip ir pirmojoje knygoje, sudaro *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* trečio leidimo (Keinys, red. 1993) duomenys. Pratarmėje minimas ir prieš porą metų išėjęs ketvirtas šio žodyno leidimas (Keinys, red., 2000), kuris „beveik sutampa su šio žodyno trečiuoju leidimu“ (p. 12). Lieka neaišku, ar autoriaus atsižvelgta bent į jame pataisytas trečio leidimo klaidas ir riktus: kaip matyti iš „Atitaisymų sąrašo“ (Keinys, red., 2000: 968), ketvirtame žodyno leidime taisytos ir kai kurios kirčiavimo klaidos. Beje, 2002-aisiais metais išėjo elektroninis ketvirtas *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* leidimo variantas (Keinys, red., 2002), kuriuo autorius, matyt, jau nespėjo pasinaudoti. Knygoje daug remiamasi ir kitų žodynų, tarmių aprašų, straipsnių duomenimis, nors niekur nesvarstomas tos medžiagos patikimumas, pateikimo principai, kodifikavimo laipsnis ir pan. Bendrinės šnekamosios kalbos duomenimis veikale remiamasi tik netiesiogiai – per studentų raštiškos apklausos duomenis. Tokie tyrimo metodika daro veikalą ne tiek realios šnekamosios kalbos duomenų tiriamuoju ir aprašomuoju, kiek kirčiavimo kodifikavimo istorijos ar (kalbotyros veikaluose užrašytų) tarminių ir kodifikuotų variantų gretinamuoju veikalu.

Monografijoje išnagrinėta ir apibendrinta gausi faktinė medžiaga. Ji aprašoma ir pavyzdžiai pateikiami remiantis gausumo ir dažnumo kriterijais. Šių kriterijų laikomasi net perdėtai nuosekliai: keistokai atrodo greta surašytų pavyzdžių tvarka *aštuoni, aštuonios, devyni, devynios, septyni, septynios* (p. 15). Jau pratarmėje matyti tam tikri nagrinėjamų pavyzdžių atrankos prieštaravimai. Kadangi užsibrėžta aprašyti bendrinės kalbos žodžių kirčiavimą, tai suprantama, kad tarmybės, kaip ir pasenę (bei neteiktini) *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* žodžiai, nenagrinėjamos (p. 11). Tačiau kitoje vietoje autorius pabrėžia, kad abiejose knygos dalyse „pateikiama nemaža tarmių ir kitos nekodifikuotos kalbos duomenų“, kurie leidžia „užčiuopti esmines tarmių kirčiavimo ypatybes“ (p. 13). Iš tiesų kaip nekodifikuotos kalbos atvejai tarminiai žodžių fonetikos ir kirčiavimo variantai knygoje pateikiami dažnai. Pavyzdžiui, skaitvardžio *dešimt* variantai nurodomi iš akademinio *Lietuvių kalbos žodyno* trijų vietų, Dūnininkų šnektos žodyno, Druskininkų, Lazūnų, Zietelos tarminių žodynų, be to, dar pridėta kone dešimtis nuorodų į kitų autorių publikacijas (p. 17). Pasidaro nebeaišku, kodėl tuomet atsisakoma tarminių paties *Da-*

bartinės lietuvių kalbos žodyno lyčių (pavyzdžiui, neaptartas su santrumpa *ryt.* šiame žodyne pateikiamas kelintinis skaitvardis *penkiolikis* (p. 538)?

Autorius laikosi tradicinės morfologinės, arba darybinės, akcentologijos principų: kirčiavimą sieja su žodžių daryba. Pavyzdžiui, nagrinėjant skaitvardžių kirčiavimą pirmiausia aptariami pirminiai skaitvardžiai, po to – vediniai, dūriniai ir nekaitomieji suaugtiniai skaitvardžiai. Vis dėlto visiško nuoseklumo pasiekti autoriui nepavyksta, nes greta darybinio nagrinėjamos medžiagos išdėstymo kriterijaus, laikomasi dar ir žodžių kilmės kriterijaus (apie kurį pratarinėje neužsiminta): skyriaus pabaigoje atskirai aptartas svetimos kilmės skaitvardžių kirčiavimas (p. 25). Pastarajam kriterijui teikiama pirmenybė tik nagrinėjant pirminius svetimos kilmės skaitvardžius, o nagrinėjant jų vedinius pirmenybė teikiama jau darybos kriterijui – svetimos kilmės galūnių vediniai nagrinėjami drauge su savaisiais atitinkamos darybos žodžiais: *milijardas*, *-a* šalia *tūkstantas*, *-a* (p. 20), *milijonas*, *-a* šalia *šimtas*, *-a* (p. 21). Įvardžių skyriuje atskirai nagrinėjami pirminiai, išvestiniai, sudurtiniai, suaugtiniai, samplaikiniai, du kirčiuotus dėmenis turintys įvardžiai, įvardžiutiniai įvardžiai ir sujvardėję žodžiai. Akivaizdu, kad sinchroniniame tyrime tokių skyrių kaip suaugtiniai įvardžiai ir sujvardėję žodžiai negali būti: pirmieji galėtų būti aprašyti kaip pirminiai arba sudurtiniai, o antrieji – kaip pirminiai skaitvardžiai (beje, net ir istoriškai nelengva įrodyti, kad žodis *pats* yra sujvardėjęs daiktavardis, o ne senas įvardis: Ernstas Fraenkelis pagrindinė ide. **potis* reiškė laiko ‘selbst’ (Fraenkel 1962: 552), vadinasi, įvardinę vartoseną laiko pirmine). Nenuoseklu ir samplaikinių įvardžių dalį – du kirčiuotus dėmenis turinčius įvardžius – nagrinėti atskirai nuo kitų samplaikinių įvardžių. Įvardžių skyriuje skirstymo kriterijų hierarchija neaiški. Turinyje ši hierarchija dar labiau sujaukta: jame kaip vieno lygmens užrašytos antraštės „Samplaikiniai įvardžiai“, „Pirmojo dėmens kirtį turintys įvardžiai“, „Antrojo dėmens kirtį turintys įvardžiai“ ir „Du kirčiuotus dėmenis turintys įvardžiai“ (p. 6). Dalelių skyriuje suaugtiniai žodžiai ir sudėtinės (samplaikinės) dalelės, sprendžiant pagal antraščių dydį, yra laikomos dalelytėmis tapusių žodžių ar jų junginių dalimi, nors skyriaus pradžioje rašoma, kad „Skiriam [nuo likusių?] minėtinos sudėtinės (samplaikinės) bei svetimos kilmės dalelės“ (p. 581). Panašių nenuoseklumų yra ir kituose knygos skyriuose.

Palyginti daug vietos monografijoje skiriama studentų rašties apklausos duomenims: kone kiekvienas poskyris baigiamas studentų kirčiavimo polinkių aptarimu. Nurodoma santykinė norminio kirčiavimo ir apklausos būdu gautų variantų statistika. Tačiau apklausos metodika, jos duomenų apdorojimas nepakankamai aprašyti, todėl kyla abejonių, kiek jie yra patikimi. Pavyzdžiui, pagal apklausos duomenis studentai visada kirčiuoja *aštuoni* (49 : 0), tačiau kiekvienas esame girdėję ir variantus *aštuoni*, net *aštuoni*, kurie apklausos duomenyse visai neatsispindi (gal dėl jos rašties pobūdžio, gal apklausti tik lituanistai?).

Retkarčiais pasitaiko nenuosekliai vartojamų terminų. Štai nagrinėjant dalelių kirčiavimą terminas *pirminiai* (*paprastieji*) *žodžiai* priešingas nebe terminas *išvestiniai* (vediniai), *sudurtiniai* *žodžiai* (kaip ankstesnėje knygos dalyje), o terminui *dalelytėmis tapę žodžiai*; jo darybinė reikšmė pakeičiama istorine (plg.: „šiame darbe stengiamasi skirti pirmines dalelytes nuo tų, kurios yra atsiradusios sustabarėjus pavieniams žodžiams ar jų junginiams“ (p. 581).

Pakerio padarytas didelis, daug kruopštumo ir kantrybės pareikalavęs darbas (panaudotos literatūros ir šaltinių sąrašas išpūdingas!). Be jokių abejonių jis bus naudingas tolesniems lietuvių kalbos (ne tik bendrinės) kirčiavimo tyrimams.

3. Juozo Abaravičiaus knygoje *Skyrybos stilistika* (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002, 288 p.) nagrinėjamos skyrybos teikiamos stilistinės išgalės ir stilistinė skyrybos ženklų vartoseną (plg. p. 7). Tai pirmoji tokio pobūdžio monografija lietuvių kalbotyroje. Skyryba autoriaus grindžiama gramatiniu, prasminiu ir intonaciniu teksto ir jo vienetų skaidymu (p. 8). Tokia skyrybos samprata artima A. Valeckienės pažiūroms (plg. Slizienė, Valeckienė 1992: 128–129; Morkūnas, par., 1999: 585–586) ir skiriasi nuo grynai sintaksinės K. Gaivenio ir S. Keinio sampratos (plg. Gaivenis, Keinys 1990: 186). Daugiausia dėmesio knygoje tenka prasminiam (ypač emociniam ir ekspresiniam) ir intonaciniam skyrybos pamatui. Stilistika iš esmės tapatinama su stilistine kalbos vienetų vartoseną, sudarančia priešpriešą jų propozicinei reikšmei. Panašaus požiūrio laikantis turbūt būtų įmanoma skirti ir rašybos (mažųjų ir didžiųjų raidžių vartoseną, rašymas kartu ir atskirai ir pan.), prozodijos (klitikų kirčiavimas, sakinio intonacija ir kt.) ir kitokias „stilistikas“. Vakarų lingvistikoje skyrybos stilistika laikoma grafostilistikos dalimi (plg. Bußmann, Hrsg., 2002: 265).

Teorinį monografijos pamatą sudaro rusų autorių (ypač dažnai remiamasi N. S. Valginos, L. G. Vedeninos veikalais) darbai. Nors literatūros sąrašė nurodomas ne vienas skyrybos problemą gvildinęs Vakarų Europos autorius, tačiau jų nuomonės paprastai tik paminimos, daugiausia jais remiamasi, jų veikalai cituojami nagrinėjant skyrybos istorijos dalykus.

Knygą sudaro dvi dalys. Pirmoje nagrinėjamas skyrybos ir stilistikos santykis, apibrėžiamos pagrindinės sąvokos, apžvelgiamos skyrybos ženklų funkcijos. Tai tarsi įvadas į tolesnį lietuvių kalbos skyrybos ženklų tyrimą, kuris sudaro knygos antrąją dalį.

Monografijoje gana plačiai aptariamos skyrybos ženklų funkcijos. Jų, vadinamų semiologinėmis funkcijomis, vadovaujantis R. Makarovos klasifikacija skiriama net šešiolika: atskiriamoji, išskiriamoji, priešinamoji, aiškinamoji, jungiamoji, išpėjamoji, priduriamoji, išvardijamoji, ribų žymimoji, visumos žymimoji, nebaigtumo žymimoji, elipsės žymimoji, emocinė ekspresinė, modalinė, kompozicinė, embleminė... (p. 12t). Skiriamos funkcijos ne vieno lygmens, skirtingos apimtys. Atskiros funkcijos nepakankamai apibrėžtos, jų tarpusavio santykiai nenustatyti. Pavyzdžiui, nebaigtumo žymimoji funkcija yra tik emocinės (ir) ekspresinės funkcijos dalis; išskiriamoji, jungiamoji, ribų žymimoji, gal ir kitos funkcijos – kompozicinės funkcijos dalys ir pan. Toliau knygoje nagrinėjama fakultatyvioji, autoriaus (ir autorinė) skyryba, tekstai be skyrybos ženklų (beženklė skyryba). Teoriniu požiūriu bene atidžiausiai svarstoma autoriaus (autorinės) skyrybos sąvoka (p. 37–47), tačiau jos santykis su fakultatyviąja skyryba vis vien lieka neaiškus (abiejuose skyriuose kalbama apie autoriaus ženklus ir pan., plg. p. 26 ir 38t). Trumpai ir patraukliai apžvelgiama Vakarų Europos skyrybos kilmė ir raida.

Didžiąją knygos dalį sudarančioje antroje dalyje aptariama skyrybos ženklų vartoseną ir jų stilistinės išgalės. Lietuvių kalboje skiriama dešimt skyrybos ženklų. Kiekvieno ženklo vartoseną aprašoma atskirai; iš pradžių trumpai išdėstomi esminiai dalykai, po to ji nagrinėjama išsamiau. Gausiai remiamasi grožinės literatūros pavyzdžiais.

Netrumpas monografijos išvadas (p. 245–253) veikia tikėtina santrauka: jose nėra teorinių apibendrinimų.

Autoriaus sudaryta gana smulki „Svarbesnių terminų, sąvokų ir apibūdinimų rodyklė“ (p. 271–284). Deja, savo vaidmenį ji atlieka tik iš dalies, nes sudaryta ne abėcėliniu, o sisteminiu principu: pačiai rodyklei dar reikia rodyklės ar bent turinio...

Knyga parašyta gyva šnekamąja kalba, kurioje gausu retorinių figūrų ir stilistiškai žymėtos skyrybos. Tokia kalba labai tinkama populiariam veikalui, galbūt mokymo priemonei (pasak au-

toriaus, jos pagrindas – studentams liuanistams skaitytas paskaitų kursas), tačiau neįprasta mokslinei monografijai. Kaip rašoma pratarinėje, knyga yra skyrybos tyrimų stiliaus aspektu rezultatas, tačiau ji skiriama ne mokslo bendruomenei, o dėstytojams, studentams, redaktoriams, stilistams, autoriams (p. 6). Tokia dvilypė knygos prigimtis nėra jos privalumas...

4. **Kazimiero Gaivenio** knyga *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys* (Vilnius: LKI leidykla, 148 p.) išaugo iš įvairių laiku ir įvairiomis temomis rašytų straipsnių (plg. Gaivenis 1979, 1983, 1985, 1994, 1996a, 1996b, 1997, 2000 ir kt.). Tačiau tai nėra straipsnių rinkinys: ankstesnės publikacijos perdirtos ir pritaikytos eiti didesnio veikalo dalimis.

Knyga apibendrinamojo pobūdžio, vainikuojanti autoriaus keturių dešimtmečių mokslinį darbą terminologijos srityje. Taip ją pratarinėje apibūdina ir pats autorius, pabrėždamas, kad ji „nėra nei terminologijos vadovėlis, nei koks mokslinio tyrinėjimo skelbiny“ (p. 11). Toks neapibrėžtas veikalo žanras, neaiški paskirtis ir adresatas knygai labai kenkia. Daugiausia ji turi vadovėlio bruožų, nes joje dėstomi elementarūs, pamatiniai terminologijos dalykai. Tačiau dėstymas nepakankamai nuoseklus ir apgalvotas. Pavyzdžiui, paties *termino* apibrėžimo knygelėje taip ir neradau, nors būtent šiai temai skirtas pirmasis skyrius. Vietoj apibrėžimo nurodomi keli esminiai sąvokos ‘terminas’ požymiai, kalbama apie siaurąją (cituojami S. Šalkauskis ir E. Jakaitienė) ir plačiąją termino sampratą (cituojama *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*). Jau pirmame knygos skyriuje (p. 17) vartojami neapibrėžti *intensionalo*, *implikacionalo* terminai, o termino intensijos sąvoka paaiškinama tik trečiame skyriuje (p. 28t). Susidaro įspūdis, kad autorius tarsi dangstosi citatomis, nuorodomis, tačiau vengia pasakyti savo nuomonę, tiesiai ir tiksliai išdėstyti mintis.

Terminologija Gaivenio laikoma leksikologijos šaka, nors ir pabrėžiama, kad ji labai priklauso nuo kitų mokslų ir juos aptarnauja (19). Tokia „lingvistinė“ terminologijos samprata, išigalėjusi Lietuvoje, patyrė tiesioginį atitinkamos pakraipos rusų terminologų (pvz., V. Danilenko) darbų poveikį ir yra artima Prahos bei Kanados terminologų pažiūroms (plg. Laurén, Picht, Hrsg. 1993: 533t). Ji ryškiai skiriasi nuo šiuo metu Vakarų Europoje vyraujančių Vienos mokyklos ir šiaurės kraštų terminologų pažiūrų, pagal kurias terminologija laikoma kalbotyros, logikos, ontologijos, informatikos ir dalykinių mokslų paribyje besiformuojančia savarankiška mokslo šaka (Wüster 1974/2001:131t) arba dalykinių mokslų, kalbotyros, bendrosios mokslo teorijos ir filosofijos konsteliacija (Laurén, Myking, Picht 1998: 47). Esmingai skiriasi ir šių terminologijos kryptų požiūriai į termino ir sąvokos, terminologijos ir kalbos kultūros bei norminimo santykį (plg. Lurn, Picht, Hg. 1993: 493t).

Knygoje atskirai nagrinėjami terminams keliami reikalavimai (pirmame skyriuje) ir terminijos kūrimo bei norminimo principai (ketvirtame skyriuje). Nors pats autorius terminams keliamus bendruosius reikalavimus laiko ir jų vertinimo kriterijais, o tarp sąvokų ‘principas’ ir ‘kriterijus’ įžiūri koordinacijos, bet ne subordinacijos santykį (Gaivenis 1996a: 75–76), jų tarpusavio ryšio negalima paneigti. Vienus ir kitus nagrinėjant skirtingose vietose neišvengta pasikartojimų ir tam tikros painiavos. Štai taisyklingumo principas pasirodo esąs ne kas kita kaip terminų taisyklingumo reikalavimas, autoriaus duodama net nuoroda į atitinkamą kito skyriaus puslapį. Sistemiskumo principas apskritai šiame knygos skyriuje nenagrinėjamas (nurodomas tik jo santykis su taisyklingumu) – akivaizdu, kad jis negali būti kas kita nei terminams keliamas sistemiskumo kriterijus, aptariamas pirmajame skyriuje. Šiais atvejais kriterijų ir principų pavadinimai sutampa. Tačiau jie gali ir skirtis: iš ekonomijos principo paaiškinimo („Ekonomijos principas teigia,

kad pirmenybė teiktina trumpesniems kalbos vienetams“, p. 96) matyti, kad jis sutampa su terminams keliamu trumpumo reikalavimu. Daugelis terminams keliamų reikalavimų (taisyklingumas, tikslumas, sistemiskumas, trumpumas, stilistinis neutralumas) atitinka tarybinių terminologų terminams keliamus reikalavimus. Tačiau sąvoka ‘terminų pragmatika’ jau paimta iš Vakarų terminologijos (autorius nurodo Cabré, Gajdos pavardes). Koks šios sąvokos turinys? Tokio paties pavadinimo straipsnyje terminų pragmatikos samprata susiaurinama iki terminams keliamų patikimumo ir tikslumo reikalavimų (Gaivenis 2000: 7). Nagrinėjamoje knygoje terminų pragmatika aiškinama tik kaip terminų patikimumas, o terminų tikslumas nagrinėjamas kaip atskiras reikalavimas. Toks paviršinis bandymas derinti skirtingas kalbotyros tradicijas neatrodo sėkmingas. Terminų patikimumas galėtų būti susietas ir su autoriteto principu: neatsitiktinai tiek viename, tiek kitame skirsnyje kalbama apie standartizuotus ir valdžios institucijų aprobuotus terminus (plg. p. 33 ir 94t).

Antrame skyriuje aptariami lietuvių terminijos šaltiniai. Jame plėtojamos S. Šalkauskio pažiūros (plg. p. 51, 57–58). Autoriaus nuomonė kiek skiriasi nuo S. Keinio nurodomų terminijos šaltinių – literatūrinės kalbos žodynas, liaudies terminai, žodžių daryba, terminų skolinimasis, vertiniai (plg. Keinys 1980: 60–96).

Lietuvių terminologijos istorija išsamiau išnagrinėta trečiame knygos skyriuje kaip terminografijos istorija. Penktame skyriuje „Terminologijos kryptys, mokyklos ir žymesnieji tyrinėtojai“ ji apibūdinama tik bendrais bruožais. Šiame skyriuje trumpai ir gana taikliai nusakyti pokario lietuvių terminologijos ypatumai: ideologiniai varžtai, priklausomybė nuo rusų terminologijos, užsienio teorinės literatūros stygius. Šios aplinkybės iš dalies atsispindi ir nagrinėjamame veikle. E. Wüsterio ir H. Felberio teorijos apibūdintos perdėm glaustai, pasitenkinant bendraisiais dalykais. Kiek esmingiau aptariama S. Gajdos monografija *Wprowadzenie do teorii terminu*. Kur kas išsamiau nagrinėjamos tarybinių terminologų – D. Lottės, T. Kandelaki, V. Danilenko, S. Superanskajos, N. Podolskajos ir N. Vasil’evos teorijos. Skirsnis apie S. Šalkauskio terminologijos teoriją remiasi straipsniu, paskelbtu susilpnėjus ideologinei mokslo priežiūrai (Gaivenis 1983). Beje, knygoje matyti Šalkauskio pažiūrų įtaka autoriui, ne vienu atžvilgiu jį būtų galima laikyti Šalkauskio idėjų tęsėju: skiriami tie patys pagrindiniai terminijos šaltiniai (net jų hierarchija knygoje tokia pati kaip Šalkauskio darbuose), iškeliama bendrieji terminijos grynumo, pastovumo, darybos patogumo principai, nagrinėjama terminų ekstensija ir intensija. Knygoje matyti didelė buvusios Sovietų Sąjungos terminologų (ypač Lottės, Danilenko) įtaka autoriui: profesionalizmo ir terminijos santykio nagrinėjimas, keturi pagrindiniai terminų darybos būdai, norminamasis terminijos vertinimas. Tais retais atvejais, kai knygoje atpasakojamos Vakarų terminologų pažiūros, remiamasi tik antriniais šaltiniais (plg. p. 16, 19, 22, 110–112). Išimtį sudaro turbūt tik S. Gajdos monografija. Literatūros sąrašė radau tik keturias Vakarų terminologų publikacijas (neskaiciuojant į lietuvių kalbą išversto J. Hawthorn *Moderniosios literatūros teorijos žinyno*). Šiandien tai jau rimta monografijos (ir apskritai lietuvių terminologijos?) spraga, kurią būtina kuo greičiau užtaisyti. Beje, literatūros sąrašė nesuvienodintas metrikos pateikimo būdas, jame pasigedau paties autoriaus darbų. Knygoje nenuosekliai perteikiami užsienio kalbininkų asmenvardžiai. Jai būtų labai pravertusi dalykinė rodyklė.

Knygos visuma skaitytoją kreipia į terminologijos praeitį, į tai, kas ir kaip buvo, o ne į ateitį: joje nekeliami lietuvių terminologijai kylantys uždaviniai, nenurodomos jos silpnosios vietos, beveik nesvarstomi probleminiai dalykai. Tai lietuvių terminologijos jau nueito kelio apibendrinimas.

5. Jolantos Gelumbeckaitės knyga *Linksnų ir prielinksnių konstrukcijų sintaksė Jono Bretkūno Biblijos Evangelijoje pagal Luką* (Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2002, 300 p.) Lietuvių kalbos institutas pradeda naują seriją „Opera linguistica Lithuanica“, kurioje numatoma spausdinti apgintų daktaro disertacijų pagrindu parengtas monografijas. Šia serija siekiama vertingus jaunų lituanistų tyrimus padaryti prieinamesnius mokslo bendruomenei. Gelumbeckaitės monografija parengta 1999 m. apgintos disertacijos (darbo vadovas – V. Ambrazas) pagrindu. Kaip rašoma knygos atvarte, tai „tik nedaug pataisyta disertacija“.

Autorės pasirinkta įdomi ir aktuali tyrimo tema, nes iki šiol lietuvių kalbotyroje turime mažai sintaksės tyrimų, kurie remtųsi tekstologine vertimo santykių su originalu (ar originalais) analize. Nenuostabu, kad monografija jau sulaukė teigiamos recenzijos (žr. Švambarytė 2003). Knygą sudaro įvadas, du skyriai („Papildinys“ ir „Aplinkybės“), išvados, šaltinių ir literatūros sąrašas, santrumpų paaiškinimai ir vokiška santrauka. Įvadas ir abu skyriai pradedami citatomis iš šventojo Hieronimo laišku.

Darbe keliama uždaviniai ištirti linksnų ir prielinksnių konstrukcijų sinonimiją ir vertimą palyginus su originalais nustatyti šių sintaksinių modelių radimąsi bei raidos polinkius (plg. p. 11t). Įvade autorė pasisako daugiausia dėmesio kreipusi į „nuo veiksmažodžio priklausomų linksnų ir prielinksnių konstrukcijų santykį, linksnų keitimą prielinksninėmis konstrukcijomis ir vice versa“ (p. 13), tai yra, į sintaksinę sinonimiją. Nors sintaksiniai vienetai toliau interpretuojami semantiškai, tačiau sintaksinė semantika nėra šio darbo sritis. Tam tikros atspirties semantikos lygmenyje autorėi prireikė norint sugrupuoti sintaksinės raiškos variantus ir išnagrinėti jų tarpusavio santykius. Šiam reikalui būtų visiškai pakakę remtis linksnius ar prielinksnių konstrukcijas prisijungiančių veiksmažodžių reikšme, t. y., leksine semantika (kaip tik taip nagrinėjamoji medžiaga pačios autorės ir grupuojama). Remtis valentingumo teorija, įvesti darbe semantinių funkcijų terminus atrodo nereikalinga, nemotyvuota nei tiriamos medžiagos, nei išskeltų tyrimo tikslų atžvilgiu (atkreiptinas dėmesys, kad darbo išvadose semantinių sąvokų beveik neliko). Be to, tai sukelia ir tam tikros painiavos, nes kalbos semantinio lygmens sąvokos beatodairiškai maišomos su sintaksinio lygmens sąvokomis, o būtinybė jas griežtai skirti ne kartą yra pabrėžęs ir šio darbo vadovas Vytautas Ambrazas (plg.: „skirti sintaksinį ir semantinį lygmenį pirmojoje analizės pakopoje būtina <...> tam, kad galėtume tiksliau apibrėžti jų santykius“ (Ambrazas 1986: 29)). Pavyzdžiui, sintaksinė sąvoka *papildinys* apibrėžiama remiantis ne tik sintaksiniu požymiu (su tariniu siejamas prijungiamuoju ryšiu), bet ir semantiniais santykiais – „yra jo [tarinio!] būtinasis palydovas“ (p. 15); santykiai tarp sintaksinių vienetų – tarinio ir papildinių – taip pat nustatomi „pagal veiksmažodžių semantinį junglumą“ (p. 15) ir t. t. Plg. dar tokių semantinių funkcijų, sintaksinių funkcijų (sakinio dalių) ir linksnų reikšmių suplakimą: „Vulgatoje instrumento papildiniu eina prielinksninės konstrukcijos *de + abl.* (vartojamos sinonimiškai instrumento abliatyvui ir turinčios dalies genetyvo atspalvį [...])“ (p. 81).

Monografijoje autorė kaip tolygius variantus nagrinėja Bretkūno ir jo darbo taisytojų (pagrindinio teksto ir korektūrų) sintaksines konstrukcijas. Tokiu būdu į krūvą suplakami skirtingiems idiolektams (gal net skirtingoms tarmėms) būdingi dalykai. Darbas būtų vertingesnis, jeigu paties Bretkūno kalba, jos variantai būtų nagrinėjami atskirai nuo vertimo taisytojų kalbos.

Pirmajame monografijos skyriuje nagrinėjama objektinių semantinių funkcijų raiška pasirinktame šaltinyje. Interpretuojant atskiras vertimo vietas pasitaiko netikslumų. Pavyzdžiui, Lk 2,26 pavyzdyje (2 lentelė, p. 38) akuzatyvas *Christū* valdomas ne neigiamo, kaip teigiama, o teigiamo dalyvio *regeiēs*; žodelis *net* šiame sakinyje yra jungtukas, o ne neigiamoji dalelytė (tas pat ir 56

išnašoje p. 40). Sakinyje Lk 14, 24 (p. 39) galininkas po veiksmazodžio *ragauti* aiškinamas šio veiksmazodžio junglumu. Toks aiškinimas visiškai teisingas, tik patį pavyzdį visai netinka aptarti su neiginio galininkais, nes veiksmazodis jame (kaip ir lotyniškame bei vokiškame tekstuose) yra be neiginio! Forma *dufches* sakinyje Lk 14,26 (p. 39) laikoma neiginio galininku, vartojamu nuo neigiamo jį valdančio veiksmazodžio nutolusioje pozicijoje. Tačiau pagrįsčiau ją laikyti vienaskaitos kilmininku (*dufche* : *dufches*), nes ir lotyniškame (taip pat ir vokiškame) originale atitikmenys yra vienaskaitos formos; be to, Gallus šį žodį pakeitė žodžiu *fsziwata*, kuris, be abejo, yra vienaskaitos kilmininkas (šis taisyimas autorės nepažymėtas ir neaptartas). Žodelis *neg* Lk sakinyje 22,68 (3 lentelė, p. 41) laikytinas ne neigiamąja dalelyte, o jungtuku; po jo einanti veiksmazodžio forma yra teigiama. Kalbant apie žodžius, kurie valdo kontentyvo funkciją turinčius papildinius minimi ir „vardažodiniai junginiai su psichinės resp. fizinės būsenos būdvardžiais *pilnas*, *gyvas*“ (p. 48). Greičiausiai čia autorės turėti omeny vardažodiniai tariniai, kuriuos su minėtaisiais būdvardžiais sudaro jungtis *būti* (plg. p. 62); jie galėtų būti laikomi ir junginiais, bet ne vardažodiniais, o veiksmazodiniais. Įnagininkas, einantis su veiksmazodžiu *pasotinti* Lk 15,16 ir junginiu *sočiam būti* Lk 16,21 laikomas instrumento įnagininku (p. 81). Tačiau daugiau pagrindo čia įžiūrėti kontentyvo semantinę funkciją, juo labiau, kad lotyniškame šaltinyje jas atitinka ne abliatyvas, o prielinksnio *de* konstrukcijos.

Antrajame skyriuje, kuris sudaro didžiąją monografijos dalį, nagrinėjamos adverbialinės semantinės funkcijos. Aplinkybės šame skyriuje tiesiog tapatinamos su semantinėmis funkcijomis (plg. p. 84–85), tačiau toli gražu ne visos jos užima predikatų atveriamas argumentų pozicijas. Pagal tradicinę aplinkybių klasifikaciją skiriamos vietos, laiko, būdo, priežasties ir tikslo semantinės funkcijos.

Vietos semantinė funkcija smulkiau skirstoma į vietą viduje ir vietą neviduje. Vieta tarp ko nors remiantis sintaksinės konstrukcijos arba priklausomojo žodžio reikšme laikoma vietos viduje poklasiu (p. 116). Vieta viduje savo ruožtu skirstoma į vietą ribotoje erdvėje, vietą plokštumoje ir vietą aplinkoje (p. 86). Remiamasi leksine semantika: konkretieji vietą reiškiantys daiktavardžiai (*dangus*, *tėviškė* etc.) skiriami prie pirmosios (p. 88), o abstraktieji (*tamsuma*) ir asmenis žymintys vardažodžiai – prie trečiosios grupės (p. 106); plokštumą reiškiantys daiktavardžiai (*patalas*) (iš esmės tai konkrečiųjų daiktavardžių poklasis) išskiriami į trečiąją grupę (p. 104). Be to, prie vietos viduje skiriama vidinės būsenos funkcija. Remiamasi priklausomojo vardažodžio, valdančiojo veiksmazodžio arba konstrukcijos reikšme (p. 110–111). Vyksmo sąmonėje funkcija išskiriama valdančiojo veiksmazodžio (*verba dicendi, sentiendi, cogitandi*) ir priklausomojo vardažodžio (paprastai asmeninio įvardžio) reikšmės pagrindu (p. 114). Vieta neviduje smulkiau skirstoma į vietą paviršiuje, apačioje arba šone. Kaip matyti, ši gana sudėtinga klasifikacija sudaryta remiantis skirtingais kriterijais ir nėra labai nuosekli. Vidinės būsenos reikšmė nuo vyksmo sąmonėje gali skirtis tik valdančiojo veiksmazodžio reikšme, todėl Apd 19, 21 pavyzdys (p. 111) su verbo *cogitandi nudumoio* veikiau skirtinas prie pastarosios grupės. Riba tarp konkrečiųjų ir abstrakčiųjų daiktavardžių taip pat neryški, todėl Mt 4,16 pavyzdys (*sėdėti šešėlyje*) (p. 107) nedaug skiriasi nuo Lk 23,25 (*apkaltas buvo turme*) (p. 92). Turbūt būtų pakakę skirti vieną vietos semantinę funkciją ir išnagrinėti semantinių priešpriešų ‘vidus’ : ‘ne vidus’; ‘konkreto’ : ‘abstraktu’, ‘gyva’ : ‘negyva’, ‘žmogus’ : ‘ne žmogus’ poveikį sintaksinei vertimo ir originalų raiškai. Didesnė negerovė yra skirstymo kriterijų nevienalytiškumas: viename ir tame pačiame skirstymo lygmenyje remiamasi priklausomojo (vietoje viduje ir jos poklasiai, iš dalies vidinė būseną) arba/ir valdančiojo (iš dalies vidinė būseną,

vyksmas sąmonėje) žodžio reikšmė. Pastaruoju atveju nagrinėjamos jau ne aktantų semantinės funkcijos, o patys predikatai.

Semantinė laiko funkcija skirstoma į du poklasius – apibrėžtą laiko tarpą ir apribotą laiką. Terminai per daug artimi, pati autorė pateikia jiems geresnių sinonimų (p. 185). Laiko funkcijos raiškai turi įtakos opozicijos ‘momentas’ : ‘periodas’ (laiko kiekis), ‘laiko sąvoka’ : ‘ne laiko sąvoka’, kurias buvo galima apibendrintai aptarti vienoje vietoje.

Laiko aplinkybių skyriuje autorė keliais atvejais išeina už disertacijai pasirinktos temos ribų ir aptaria laiko raišką prieveiksmiais (p. 196, 197; 27 ir 30 lentelės). Tokie atvejai patvirtina, kad medžiagą darbui autorė rinko vadovaudamasi (ir) lotynišku, o ne (tik) lietuvišku tekstu (plg. p. 85). Tai, žinoma, ne kokia nuodėmė – tekstas pasidaro tik įdomesnis skaityti ir parankesnis naudotis.

Monografijos išvados (p. 227–249) perdėm išplėstos. Jose kiek kitokia tvarka, pagal vertimo santykį su originalu, kartojama tai, kas išdėstyta pagrindinėje dalyje. Tai veikiau darbo santrauka, o ne išvados; neatsitiktinai būtent ši darbo dalis sudaro vokiškos santraukos (Zusammenfassung!) pagrindą (pridėti darbo įvade kiek trumpiau aptarti dalykai). Išvados netinka kartoti bendruosius metodikos dalykus (1 ir 2 skirsniai), nes tai tik darbo prielaidos. Nauja šiame monografijos skyriuje – autorės duodama vertimo ir jo šaltinių santykių tipologija (3 skirsnis). Atskirai aptariamas kiekvienas santykių tipas. Tik nagrinėjant šiuos tipus ir potipius įvertintas lotyniško ir vokiško originalų įtakos aplinkybės ir mastas (p. 245).

Monografijos vertę sudaro teminė duomenų sanakaupa, sistemingas jos pateikimas (knygoje net 33 lentelės!), nustatyta vertimo linksnių ir prielinksnių konstrukcijų sinonimija, nuoseklus vertimo lyginimas su originalais ir atskleistas jų poveikis vertimo sintaksei.

6. Daivos Atkočaitytės studija *Pietų žemaičių raseinių prosodija ir vokalizmas* (Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2002, 224 p.) yra antroji serijos „Opera Linguistica Lithuanica“ knyga, parengta autorės 2000-aisiais metais apgintos daktaro disertacijos pagrindu. Knyga yra geras disertacijos vadovo Alekso Girdenio mokyklos darbų pavyzdys. Su kitais šios mokyklos darbais ją sieja tematika, bendros teorinės nuostatos, terminija, tyrimo metodika, gausios nuorodos į mokytojo ir kitų mokyklos atstovų darbus. Gana būdingas ir literatūros sąrašas (p. 191–197), kuriame beveik nėra teorinių atitinkamos srities užsienio kalbininkų veikalų.

Autorės savarankiškai surinkta medžiaga, ji nuodugniai eksperimentiškai ištirta. Tyrimo rezultatai apibendrinti net 44 lentelėse ir 56 paveiksluose, suformuluota 12 baigiamųjų išvadų. Savarankiškumą rodo ir knygos sandara, kuri kiek esmingiau skiriasi nuo kitų panašia tematika parašytų tos pačios mokyklos darbų sandaros (plg. Bacevičiūtė 2001, Leskauskaitė 2001, Mažiulienė 1996, Murinienė 2000). Vertingi knygos gale (p. 205–217) pridėti pietų žemaičių raseinių tekstai. Reikiamus kalbos faktus susirasti padės Violetos Meiliūnaitės sudaryta vietovardžių rodyklė (p. 219–220).

Atkočaitytės knyga jau sulaukė rimtesnės Vytauto Vitkausko recenzijos (Vitkauskas 2003), todėl šioje apžvalgoje išsamiau nenagrinėjama.

7. Giedriaus Subačiaus parengtoje žurnalo „Archivum Lithuanicum“ įsteigtos serijos „Bibliotheca Archivi Lithuanici“ trečiojoje knygoje *X.D.K.P.S. lietuvių kalbos gramatika: XIX amžiaus pradžia* (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002, 368) skelbiama rankraštine lenkiška lietuvių kalbos gramatika *Prawidła Ięzyka Litewskiego Czyli Grammatyka Litewska*.

Knygą sudaro pratarmė, du analitiniai straipsniai, trumpai išdėstyti gramatikos tekstų rengimo principai, pačios gramatikos fotografuotinis ir transliteruotas tekstas, gramatikos vertimas, parengėję pagal rankraščio antraštes sudarytas gramatikos turinys, lietuviškų žodžių indeksas ir dalykinė rodyklė.

Subačiaus straipsnis „X.D.K.P.S. gramatika (apie 1820–1830)“ (p. 10–49) remiasi, kaip pats autorius nurodo, jo monografijos „Žemaičių bendrinės kalbos idėjos. XIX amžiaus pradžia“ septintuoju skyriumi (Subačius 1998, 313–331). Šioje knygoje jis paredaguotas ir papildytas nauja medžiaga apie rankraštį ir jo istoriją. Pastaroji straipsnyje aprašyta ypač išsamiai (skyrius sudaro ketvirtadalį straipsnio). Gyvas pasakojimas skaitytoją intriguoja, kartais net įgauna detektyvo bruožų. Palyginti su monografija, gerokai papildytas skyrius apie gramatikos autoriaus problemą. Jis baigiamas svarbia išvada, kad skelbiamoji gramatika esanti „seniausioji, arba pirmoji, išlikusi žemaitiška lietuvių kalbos gramatika“ (p. 2). Specialiai šiai publikacijai parašytas skyrius apie gramatikos sandarą. Tačiau jis perdėm trumpas ir bendras. Nuo pačios gramatikos nagrinėjimo greit nuslystama prie to meto kultūros konteksto (svarstomos galimos įtakos). Skyriuje „Kalbos ypatybės. Tarmės pasirinkimo intencijos“ daromos išvados, kad gramatikoje „ryškios tendencijos rašyti žemaitiškai“ (p. 32) ir „autorius orientavosi į žemaičius“ (ten pat). Tolems gramatikos kalbos studijoms svarbus skyrius apie jos rašybą. Silpniausi atrodo baigiamieji straipsnio skyriai, kuriuose autoriaus nagrinėjamos vadinamosios „mąstymo apie bendrinę kalbą kategorijos“ (Subačius 1998: 27t): gramatikos paskirtis ir jos autoriaus bendrinės kalbos samprata, rašomosios ir šnekamosios bendrinės kalbos skyrimas, taisyklių ir vartosenos santykis gramatikoje. Šių temų imtis autorių greičiausiai paskatino Petro Joniko studija (plg. Jonikas 1972: 25t). Šioje straipsnio dalyje daug spėlionių, neapibrėžtų, net neįrodomų teiginių, pavyzdžiui: „Tikriausiai autoriaus sąmonėje garsinis požymis turėjo metonimišką reikšmę – kaip dalis vietoj visumos atstovavo visiems sinkretiškai tesuvokiamiems požymiams“ (p. 40), „Tikėtinausia, kad autorius turėjo būsimosios bk teritoriją įsivaizduoti sutampančią su Didžiosios Lietuvos lietuviškais etniniais plotais, neiškirti atskirai vien Žemaičių“ (p. 38).

Straipsnyje pasigedau duomenų apie rankraščio formatą: be jų negalima nustatyti, ar fotokopijų dydis atitinka originalą (aiškinant gramatikos tekstų rengimo principus (p. 88) apie tai nieko neužsimenama). Netikslu aiškinti, kad „pagal autoriaus paradigmas šeštasis linksnis yra vietininkas“ (p. 37). Pavyzdžiui, daiktavardžio *brolis* paradigmoje šeštasis linksnis yra įnagininkas (p. 111), pirmojoje būdvardžių linksniavimo paradigmoje šeštasis vienskaitos linksnis taip pat yra įnagininkas, o ne vietininkas (p. 123), taigi šių linksnų vieta paradigmos gramatikos autoriaus maišoma. Straipsnyje nepagrįstai įvairuoja asmenvardžių rašybą, plg. *Sienkiewiczius* (p. 15); *Kamolowa, Rutkowski* (p. 17) ir *Malevskis, Čartoriskiui* (p. 15); *Sóbolevskis* (p. 16). Skaitant kartais kliūva autoriaus stilius (pvz., *fonetinis aspektas galėtų pakišti norą klausti*, p. 39) ar minčių dėstymo tvarka (pvz., *Galima pavadinti autorių manius pradedant tam tikrą naują tradiciją, užuomazgą, branduolį – nors dar nepretendavo į išsamumą ar visuotinį privalomumą*, p. 37). Be reikalo visa cituojamos ar nurodomos literatūros metrika nurodoma du kartus: ir išnašose puslapio apačioje, ir literatūros sąrašė straipsnio pabaigoje. Labiausiai straipsnyje pasigedau nuoseklaus, sistemingo gramatikoje esančios lietuvių kalbos medžiagos aprašymo (tėra tik pasirinktų fonetinių ypatybių analizė) ir gramatikos sandaros, teorinio aparato (apibrėžimų, terminų) nagrinėjimo bei lyginimo su kitomis to meto gramatikomis.

Maloniai nuteikia įdomus ir naudingas Halinos Karaš straipsnis „X.D.K.P.S. gramatikos lenkų kalbos ypatybės“ (p. 50–87): Lietuvos lenkų kalbos ir jos sąveikos su lietuvių kalba tyrimais

lietuvių kalbotyroje ir folologijoje remiamasi mažai, susidaro įspūdis, kad jie tiesiog nežinomi. Straipsnyje nagrinėjama gramatikos autoriaus lenkų kalbos rašyba, fonetika, morfologija, kai kurios sintaksės ypatybės, nuo dabartinės lenkų kalbos besiskiriantys žodžiai. Atrodo, kad autorė buvo užsibrėžusi ir „apibūdinti X.D.K.P.S. darbe vartotą gramatikos terminiją“ (p. 50), deja, šia tema straipsnyje nieko neradau. Išnagrinėjus gramatikos lenkų kalbą autorės padaryta reikšminga išvada, kad „gramatika *parašyta lenkų kalbos* šiaurės pakraščių tarmių *žemaičių variantu*“ (p. 84). Subačiaus straipsnis gana gerai išverstas, užkliuvo tik vienas kitas dalykėlis. Pavyzdžiui, vietoje termino *gyvų daiktų kategorija* („tai gyvų daiktų kategorijos plėtimosi <...> pavyzdys“, p. 71) geresnis atrodo *gyvumo kategorija*; vietoj *regionalizmas* (p. 75 ir toliau) – *regionizmas*. Vertime nesilaikoma vienodų tikrinių vardų rašybos principų, plg.: *Franciszko Mickevičiaus* (p. 60), *Franciszko Mickiewicziaus* (p. 62) ir *Franciszko Zabockio*, (p. 61, 30 išnaša); *Adomo Mickevičiaus* (p. 82), *Kraševskio* (ten pat), bet *Słowackio* (ten pat) ir pan. Straipsnio išnašose esanti informacija nebekartojama literatūros sąrašė – taip sutaupoma ir vietos, ir skaitytojų laiko.

Knygoje išspausdintos gramatikos fotokopijos gana geros kokybės. Originalas perrašytas kruopščiai ir atidžiai: peržiūrėjęs keliolika puslapių pastebėjau vos vieną aiškią klaidą: *Męskego* (=Męskiego), p. 113. Gramatika Subačiaus visai neprastai išversta į lietuvių kalbą. Vis dėlto vertime dar liko taisytinų vietų, pvz.: ypatingaisiais vadinami <...> ir es. laiko veikiamieji (=neveikiamieji) *dalyviai* (p. 298, 80 išnaša); *lietuvių kalbos veiksmažodžių tiek vienaskaitos, tiek daugiskaitos trečiasis asmuo sakomas vienodai. [Asmenys] (= [Skaičius]) reiškiami [=reiškiamas] vardažodžiais, įvardžiais arba įvardinėmis dalelytėmis* (p. 299); *tačiau bet koks lietuvių kalbos įvardis* (=prielinksnis), *pridėtas iš priekio, galinį s arba es pašalina* (p. 314), plg. *w litewskim zaś dodany poprzednio jakikolwiek Przyimek; usuwa końcowe s. lub es.* (p. 217); *ar šių pastabų pradėti žodžiu „nusigręžk“? Ar vardažodžiu, ar įvardžiu* (=prielinksniu), *ar prieveiksmiu?* (p. 317). Daugeliu atvejų parinkti vykę lenkiškų terminų atitikmenys, pavyzdžiui, *skirtukas* (plg. *Lietuvių raštas turi tokius pačius skirtukus, kokius vartoja lenkai*, p. 279) ir *nurodomieji įvardžiai*, p. 290t (plg. *ukazujące Zaimki*, p. 139t): pastarieji tik iš dalies atitinka mūsų parodomuosius įvardžius. Gramatikoje itin dažnai vartojamą terminą *forma* siūlyčiau keisti terminu *paradigma*, pavyzdžiui, *Pięć Form Regularnych na Jmiona Litewskie Rzeczowne* (p. 109) versti *Penkios reguliarios lietuvių kalbos daiktavardžių formos* (=paradigmos) (p. 281); o terminą *Konstrukcja* (p. 231t) – terminu *sintaksė*, kaip ir padaryta dalykinėje rodyklėje (p. 366).

Subačiaus sudarytas gramatikos turinys (p. 329–333) padeda suvokti gramatikos visumą, sandarą, skyrių proporcijas ir skaitytojui yra visai naudingas. Gerai, kad prie kaitybos skyrių pavadinimų sudarytojas prirašė po atitinkamo žodžio pavyzdį. Panašiai buvo galima trumpai paaiškinti ir pastabų, kurias gramatikos autorius tik sunumeravo, turinį, pvz.: *4 pastaba* [Pagrindinės veiksmažodžių formos].

Surasti reikiamą lietuvišką žodį ar jo formą labai palengvina Subačiaus sudarytas žodžių indeksas (p. 334–362). Jo sudarymo principai knygoje nepaaiškinti, todėl skaitytojas, ieškantis, pavyzdžiui, sangražinių veiksmažodžių arba skirtingų kamiengalių vardažodžių, gali ilgiau sugaišti. Žodžių formos indekse pateikiamos originalo rašyba, o antraštinės formos transponuojamos.

To paties daiktavardžio skirtingų kamielių formos indekse pateikiamos atskiruose straipsniuose, iškeliant skirtingus antraštinius žodžius. Pavyzdžiui, formos *Akmenis* nom. sg. 13, *akmeny* gen. sg. 13, *akmeny* nom. pl. (ne sg.!) 13 ir *Akmeniu* gen. pl. 13 surašytos straipsnyje **akmenis**

(dėl transponavimo žr. toliau), o formos *akmow* nom. sg. 13, *akmenis* nom. pl. 13 – straipsnyje *akmuo* (p. 336). Tokiu būdu pateikiamos formos sudaro jau nebe vieno, o kelių žodžių ispūdį: atrodo, kad gramatikos autoriaus skirti du tą pačią reikšmę turintys, bet skirtingai linksniuojami daiktavardžiai *akmuo* ir *akmenis*. Nuosekliai laikantis pasirinkto principo ir forma *Zmones* nom. pl. 72, nurodyta straipsnyje *žmogus* (p. 362), turėtų būti pateikiama kitame straipsnyje nei forma *Zmoney* nom. pl. 15, 16.

Asmeninių pirmojo ir antrojo asmens vienaskaitinių ir daugiskaitinių įvardžių (*aš* ir *mes*, *tu* ir *jūs*) formos duodamos viename straipsnyje tarsi būtų tų pačių įvardžių vienaskaitos ir daugiskaitos formos (plg. p. 337 ir 359). Toks asmeninių įvardžių pateikimo būdas lietuvių leksikografijoje įtvirtai išsisknijęs (plg. Girdenis, Girdenienė 1997: 72t ir 336t). Vis dėlto pagrįsti tokį sprendimą po V. Žulio ir A. Rosino darbų (žr. Žulys 1969: 174–175, Rosinas 1995: 35t) būtų sunku.

Abejonių sukėlė ir kai kurių antraštinių indekso formų transponavimas. Nenuosekliai transponuojama antraštinė tą patį grafinį pavidalą – galūnę *-is* – turinčių daiktavardžių vienaskaitos vardininko forma: vienais atvejais su trumpa *-is*, kitais – su ilga *-ys*, plg.: *aulys Aulis* nom. sg. 87, *kadagys Kadagis* nom. sg. 91, *vėžys Wiežis* nom. sg. 99; bet *brolis Bralis* nom. sg. 39, *Brolis* nom. sg. 6, 10 ir kt. Kai kurių formų transponavimas abejotinas, pvz.: iš *Eyla* nom. sg. 89, *Eyra* [= *Eyla*] nom. sg. 90 transponuota *eilė* (= eila), p. 342 (plg. *eilà*, Vitkauskas 1976: 84); iš veiksmažodžio formos *Ketu* praes. 1 sg. 91 transponuota priesagėta forma *ketinti* (= ketėti), p. 347 (plg. *ketėti*, *kėta*, *-ėjo*, LKŽ 5: 649); iš *Kurtas* nom. sg. m. 91 – *kurčias*, *-a* (= kurtas, *-a*), p. 347 (plg. *kuřtas*, *-à*, Vitkauskas 1976: 162; 2 *kuřtas*, *-à*, LKŽ 6: 973); iš *Mądrus* nom. sg. m. 93, *Mądresnis* nom. sg. m. comp. 77 – *mandras*, *-a* (= mandrus, *-i*), p. 348 (plg. *mandrūs*, *-į*, Vitkauskas 1976: 187) ir pan. Pasitaiko klaidų ir indekso formų nuorodose, pvz.: *akis* 14 straipsnyje *akis* (p. 336) yra ne *acc. pl.*, o *nom. pl.*; *Akmeney* 13 straipsnyje *akmenis* (p. 336) yra ne *nom. sg.*, o *nom. pl.*; žodis *arba* (p. 336) yra ne prielinksnis (praep.), o jungtukas (conj.) ir pan.

Knygos pabaigoje spausdinama dalykinė gramatikos rodyklė (p. 363–366). Kaip ir gramatikos turinys, ji sudaryta pagal rankraščio antraštelės. Kažin ar skaitytojas rodyklėje ieškos tokių temų kaip *nacionaliniai būdvardžiai*, *ypatingieji būdvardžiai*, *jungiamoji nuosaka* ir pan. Turbūt naudingesnė būtų buvusi pagal dabartinius gramatinės sandaros aprašymo atitikmenis sudaryta rodyklė.

Subačiaus atliktas didelis ir sudėtingas darbas daugeliu atžvilgių vertintinas gerai. Ypač pagirtina rankraščio perraša, rankraščio pristatymas ir jo istorijos apžvalga, Karas straipsnio parūpinimas. Dabar ši rankraštinė lietuvių kalbos gramatika mokslininkams nesunkiai prieinama, o tai leidžia tikėtis specialių jos tyrimų.

8. **Zigmo Zinkevičiaus Rinktinių straipsnių** pirmuosiuose tomuose (I: *Lietuvių kalbos kilmė ir ryšiai su kaimynų kalbomis. Istorinė gramatika. Tarmių kilmė. Dialektologija. Rašomosios kalbos kilmė*, Vilnius: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, 2002, 646 p.; II: *Valstybė ir kalba. Senujų raštų kalba. XVIII–XIX a. rašomoji kalba. XX amžius. Rytų Lietuva*, Vilnius: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, 2002, 624 p.) pakartotinai skelbiami įvairiuose leidiniuose per keturis dešimtmečius išspausdinti moksliniai straipsniai ir visuomenei aktualiais klausimais parašytos publikacijos. Pavyzdžiui, greta *Baltisticoje* paskelbto straipsnio „Dėl lietuvių rašomosios kalbos kilmės“ (I: 516–525) įdėtas ta pačia tema parašytas populiarus straipsnis iš žurnalo *Mokslas ir gyvenimas* „Kaip atsirado lietuvių raštų kalba (I: 499–502) ir jų abiejų pagrindų parengtas prancūziškas straipsnis „Quelques remarques sur les sources de la langue des écrits lituaniens au

XVI^e et au XVII^e siècles“ (I, p. 503–508). Suprantama, kad tokiaime rinkinyje išvengti pasikartojamų neįmanoma, autorius tokio tikslo ir neturėjęs (plg. I, p. 7), tačiau reikia pripažinti, kad publikacijų atrankos kriterijai nebuvo nei griežti, nei aiškiai suformuluoti. Neaiški pati veikalo idėja, jo paskirtis, adresatas. Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos grifas, redakcinė taryba ir redakcinė komisija, formatas, santūrus dizainas kreipia mokslinio, akademinio leidinio linkme (tokie straipsniai sudaro didžiąją pirmųjų tomų dalį). Visuomenei skirtos, populiarios publikacijos galėjo sudaryti atskirą leidinį arba bent jau atskirą šio leidinio tomą. Abejonių kelia ir autoriaus sprendimas į rinkinį dėti viešus pareiškimus, kurių jis pats neparašė, o „tik papildė ar pakoregavo, retais atvejais – tik pasirašė“ (II, p. 5). Sprendimas remiamas sunkumais išskirti tokiose publikacijos autoriaus rašytą tekstą ir idėjiniu dėstomų minčių artimumu autoriaus pažiūroms. Vis dėlto viešus pareiškimus buvo galima atskirti nuo mokslinių straipsnių (pavyzdžiui, sudėti į numatomą pokalbių su spaudos atstovais tomą).

Pirmojo tomo pratarmėje autorius teigia, kad perspausdinami „tekstai apskritai neredaguojami, dedami tokie, kokie buvo anuomet paskelbti“ (I, p. 8), „vietomis tik kiek pavienodinti lingvistikos terminai“ (ten pat), „pataisomi spaudos riktai“ (I, p. 9). Šie teiginiai netikslūs: perspausdinami tekstai patyrusios redaktorės Agotos Sriubienės atidžiai peržiūrėti. Pavyzdžiui, pirmajame tome perspausdintą straipsnį „Rytietiškoji XVII a. lietuvių raštų kalba, jos kilmė ir išnykimas“ (I, p. 477–499) palyginus su jo pirmąja publikacija *Baltistikos* žurnale (Zinkevičius 1972) nustatyta gana daug rašybos, skyrybos ir dabartinės kalbos normų atžvilgiu netaisyklingos vartosenos taisymsų.

Atnaujinant rašybą nuosekliai keistas dalelyčių *galbūt* (I, p. 481, 484), žodelių *šiaip jau* (I, p. 486, 487, 488, 491x2, 492 ir kt.) rašymas kartu arba atskirai. Didžiąja raide dabar rašomi maldų pavadinimai, pvz., *Viešpaties maldos* (I, p. 489), *Tikėjimo išpažinimo* (ten pat). Persistengta mažąja raide parašius *iki spalio revoliucijos* (I, p. 490, 80 išnaša): viena, tai revoliucijos pavadinimas, antra, ištaisyta knygos antraštė.

Daugeliu atvejų tvarkyta skyryba. Nebeišskiriami *antai* (I, p. 487, 494), *apskritai* (I, p. 479), *galbūt* (I, p. 481, 484), *greičiausiai* (I, p. 486), *taigi* (I, p. 481, 488, 68 išnaša). Priešingai, įterpiniais laikomi ir iš abiejų pusių perspaude skiriami *matyt* (patys ankstyvieji rankraštiniai tekstai <...> parašyti, matyt, dar nesusiformavus rašomajai kalbai I, p. 481), *be abejonės* (teksto rašytojas, be abejonės, yra kilęs iš $t(v)$, $d(v) > c(v)$, $dz(v)$ ploto I, p. 484). Nebeišskiriamos arba nebeatskiriamos išplėtos dalyvinės ir padalyvinės aplinkybės: *Šis žodynas turėjo didelę reikšmę norminant rytietišką raštų kalbą* (I, p. 478), *Einant pietų link neryški izofona visai išnyksta sulenkintame plote* (I, p. 486; plg. dar I, p. 490, 496). Yra ir priešingų atvejų, pavyzdžiui, perspaude išskirta tikslinamoji aplinkybė: *Po 72 metų, t. y. 1977 m., Vilniuje buvo išleistas antras rytietiškas katekizmas* (I, p. 479). Nebeskiriami lyginamieji posakiai (I, p. 477, 485, 494), pvz.: *reformų veikėjai neįvertino lietuvių kalbos kaip priemonės siekti savo tikslų* (I, p. 493). Panaikintas brūkšny tarp skaitvardžių *po vieną du* I, p. 484. Kai kuriais atvejais skyrybą buvo galima dar supaprastinti, pavyzdžiui, sakinyje *Reikia manyti, kad, įsteigus Vilniaus (1387 m.), vėliau ir žemaičių (1417 m.) vyskupystes, jau būta išverstų į lietuvių kalbą ne tik poterių* (I, p. 491).

Daugeliu atvejų perspausdinant siekta pagerinti stilių, pvz.: *J. Jaknavičiaus, taip pat kilusio iš vietovės (<vietos>), esančios toliau nuo an || un izofonos* I, p. 483; *kurios dar gerokai įvairuoja priklausomai nuo kirčio ir priegaidės (<žiūrint kirčio ir priegaidės>)* I, p. 484; *Čia ieškoti mums rūpimos raštų kalbos ištakų, žinoma, nėra prasmės (<netenka>)* I, p. 484; *Vilniaus artimųjų apylinkų (< apylinkių) prieš sulenkinimą turbūt (<greičiausia) priklausyta II plotui* I, p. 486; *kur*

XVII a. raštų kalbos ištakų, kaip matėme, ieškoti nėra prasmės (<netenka) I, p. 486; lenkėjimas (<lenkėjimo procesas) ir juos jau buvo palietęs I, p. 492; viešajame valstybės (<valstybiniame) gyvenime I, p. 493; jėzuitai, įvertinę tikybos (<tikybinių) tiesų sklaidimo visiems šalies gyventojams (<platiesiems gyventojų sluoksniams) suprantama kalba reikšmę I, p. 493; Knygų autoriai bei vertėjai buvo iš privilegijuotų Vilniaus gyventojų sluoksnių (< buvo privilegijuotų Vilniaus gyventojų sluoksnių atstovai) I, p. 493; katekizmo kalba palyginti vienoda (< vieninga) I, p. 495; Jos vienovės (<vieningumo) laipsnį lėmė (<apsprendė) ano meto sąlygos I, p. 495; jie rodo didelį to meto lietuvių kunigų, rašiusių tuos tekstus, sulenkėjimą (<sulenkėjimo laipsnį) I, p. 497; pasi-taiko ir priešingos krypties taisyčių: dauguma (<daugumas) dvasininkų, ypač aukštesniųjų, buvo lenkai I, p. 492.

Taisyta kai kurių formų daryba ir vartoseną. Paprastinta būdvardžių aukštesniojo laipsnio formų daryba: ankstyvesnis > ankstesnis (I, p. 479, 497), vėlyvesnis > vėlesnis (I, p. 479, 483x2, 484 ir kitur); tačiau palikta ankstyvesnėje (I, p. 490), ankstyvesniuose (I, p. 495), Vėlyvesniuose (I, p. 495, 101 išnaša). Panašiai taisyta prieveiksnių daryba, pvz.: Čia visur jos vartojamos fakultatyviai (<fakultatyviškai) (I, p. 486). Bevardės aukščiausiojo laipsnio būdvardžių giminės formos keistos atitinkamais prieveiksniais: Vilniaus mieste <...> anuomet greičiausiai (<greičiausia) buvo perdėm svyruojama tarp č, dž ir c, dz I, p. 485; greičiausiai (<greičiausia) ji ėjo šiaurės vakarine Vilniaus artimų apylinkių puse I, p. 486. Vyriškosios giminės formos keistos moteriškosiomis, pvz.: čia labai išplitusios (<išplitę) ir kitų pronominalinę fleksiją turinčių kalbos dalių atitinkamos formos su jotu I, p. 484–485. Pataisyta linksnių vartoseną: nėra <...> daugelyje smulkių tekstų (į juos (<juose) galėjo atsitiktinai nepatekti) I, p. 487; rašė savo gimtosiomis šnektomis, atmieštomis kitokių tarmių ypatybių (<ypatybėmis) I, p. 497;

Pastebėti tokie leksikos taisyčiai: vienur kitur šmėkštelėdavo (<prasikišo) atskiri gimtosios šnektos elementai (I, p. 481x2; panašiai taisyta ir I, p. 495); nė (<nei) viena iš dabartinės rytų aukštaičių tarmės patarmių I, p. 482; Kita vertus (<iš kitos pusės), tokių, kurie prieštarautų vilnietiška nagrinėjamos raštų kalbos kilmei, atrodo, visai nėra, bent iki šiol nepavyko aptikti (<apčiuopti) I, p. 488; Meilės lietuvių kalbai <...> rytietiškuose lietuvių raštuose neaptinkame (<neapčiuopiamame) I, p. 493–494; tikiškinės knygos daugiausia buvo skiriamos ne tiesiogiai (<betarpiškai) liaudžiai I, p. 494; Pirmuosiuose (< Ankstyvesniuose) raštuose įvairių kalbos svyravimų <...> buvo daug daugiau negu vėlesniuose (<vėlyvesniuose) I, p. 494; jie naudojo (<vartojo) <...> tikiškinio turinio knygas I, p. 496.

Nors taisyta atidžiai, dabartinės normos atžvilgiu abejotinų dalykų vis dėlto dar liko, plg.: apie tai bus kalbama žemiau I, p. 483; priešingai negu aukščiau minėtuose plotuose I, p. 485; šiame krašte ieškoti XVII a. raštų kalbos ištakų, kaip matėme, netenka I, p. 487, 67 išnaša; K. Sirvydo raštų kalba <...> iš esmės nieku nesiskiria nuo visos likusios rytietiškos XVII a. raštijos kalbos I, p. 488.

Kai kurie redaktorės taisyčiai šiek tiek keičia teksto prasmę, plg.: kalbos skirtumai (jie visi (<visai) nežymūs) I, p. 481; Pirmuosiuose (<Ankstyvuose) smulkiuose teksteliuose I, p. 483; „Agenda parva“ 1616 m. leidime (<leidinyje) I, p. 488, 69 išnaša (panašiai taisyta ir I, p. 497, 112 išnašoje); Pirmieji poteriai turėjo būti kalbami (< išversti) į rytų aukštaičių tarmę (<tarmę) I, p. 490; didėjo jame kitų tarmių atstovų <...> (< atstovų <...> elementas) I, p. 490 (sakinyse liko neaiškus); [rankraštiniai tekstai] išliko įrašyti (<įrišti) į spausdintos knygos tuščią puslapį I, p. 492; šios literatūros kalba <...> yra palyginti darni (<vieninga) I, p. 494; Poterius įrašęs asmuo <...> galbūt kildintinas (<kildintinas) iš ploto į šiaurės rytus nuo Vilniaus I, p. 494.

Ne vienu atveju keista autoriaus žodžių tvarka, pavyzdžiui: *autorius, dialektologijos požiūriu ištyręs 1605 m. katekizmo kalbą, nustatė I, p. 481, plg. autorius, ištyręs dialektologijos požiūriu 1605 m. katekizmo kalbą, nustatė Zinkevičius 1972: 83; šv. Jono ir kitose bažnyčiose net 10 metų miestiečiams lietuviškai sakęs pamokslus I, p. 488, plg.: net 10 metų sakęs pamokslus lietuviškai miestiečiams šv. Jono ir kitose bažnyčiose Zinkevičius 1972: 90. Žodžių tvarka liko nepataisyta: čia labai išplitusios (<išplitę> <...> formos su jotu: baltój, baltėj > balcėj, baltuoj I, p. 485–486.*

Citatos straipsnį rengiant perspausdinti nepatikrintos ir nepataisytos. Pavyzdžiui, cituojant K. Jablonskio straipsnį jau 1972 m. *bendra kalba* pakeista į *bendrinę kalbą* (Zinkevičius 1972: 91; plg. I 490), *platesniems klodams* – į *platiesiems klodams* (ten pat); perspausdinant straipsnį citata dar panorminta: *Ta tarmė <...> nebuvo, žinoma, nustatyta, ja (<ji>) savaime virto centro tarmė* (I, p. 490).

Šiek tiek taisyta ir straipsnio angliška santrauka I 498–499: pavadinime *rise* ‘kilmė’ pakeista į *origin*; *Great Dukedom of Lithuania* visur keistas į *Grand Duchy of Lithuania*, pataisytos kelios sintaksinės konstrukcijos ir po kelis prielinksnių bei artikelių vartojimo atvejus.

Perspaude ištaisytos korektūros klaidos, pavyzdžiui: *paskutiniai* (<pasukutini> (I, p. 485, 59 išnaša); *Gwagnini* (<Gwagnin> (I, p. 494, 98 išnaša), *pravoslavų* (<provoslavų> (I, p. 490). Liko ir nepataisytų dalykų: *Merkinės (Turgelio* (>Turgelių) *tarme* I, p. 489; *aiškai* (>aiškiai) I, p. 494; *tie tekstai, ypač XVIII amžiuje, mirgėte mirgėjo polonizmais* I, p. 497.

Kaip dažnai atsitinka, perspausdinant padaryta naujų klaidų. Pavyzdžiui, kablelio nebuvo ir nereikia 52 išnašoje (I, p. 484); J. Otrėbskio veikalo pavadinimas 34 išnašoje (I, p. 480) parašytas mažąja raide; 18 išnašoje (I, p. 479) R. Belarmino katekizmo vertimo pavadinime atsirado nereikalingas kablelis (po žodžio *Anno*).

Autoriaus pratarmėje nusistatyta nevienodinti kitataučių pavardžių ir užsienio asmenvardžių rašybos, nes ji „Lietuvoje nuolat kaitaliota, nepasižymėjo nuoseklumu“ (I, p. 8). Vis dėlto asmenvardžių rašybą suvienodinti pakartotinai spausdinant skirtingu laiku paskelbtas publikacijas nebūtų buvę labai sudėtinga, o leidinys būtų pasidaręs vientisesnis, juo būtų patogiau naudotis.

Leidinyje nesuvienodinta išnašose ir literatūros sąrašuose nurodomų publikacijų metrikos pateikimo tvarka. Nuorodose palikta ir klaidų. Štai 489 p. 76 išnašoje nurodyta *K. Jablonskis, Senoji lietuviška knyga, Kaunas, 1947, 104–105*. Iš tiesų K. Jablonskis nėra nurodomos knygos autorius, net ne redaktorius (jos atsakomasis redaktorius buvo V. Mykolaitis) – šiame rinkinyje įdėtas jo straipsnis „Mažvydo gyvenimas ir aplinka“, kurį ir derėjo išnašoje nurodyti. Ta pati klaida kartojama ir straipsnio 90 bei 93 išnašose. Klaidelių palikta ir nurodant senųjų lietuviškų raštų pavadinimus. Pavyzdžiui, K. Sirvydo *Punktų sakymų* antraštėje (p. 478, 8 išnaša): *kazan* (>kazań), *Jezykiem* (>Językiem), po žodžio *Litewfkiem* praleistas žodis *Przez, W Wilne* (>W Wilnie), abejonių kelia kelių diakritinių ženklų rašymas ir nerašymas.

Išnašose keistai atrodo pastabos *spausdinama* prie seniai išėjusių ir netgi tame pačiame tome pakartotinai publikuojamų paties autoriaus straipsnių (plg. I, p. 479, 482, 490, 494, 496...). Palikta ir nuoroda į būsimą autoriaus monografiją *Vilniaus lietuvių kalba XVII amžiuje* (I, p. 494, 97 išnaša), kuri, kiek man žinoma, iki šiol nėra paskelbta... (greičiausiai turėta omeny knyga *Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*, Vilnius: Mokslo, 1977).

Autoriaus pastabų, įvairiu laiku pasirodžiusių straipsnių sąsają stinga ir kitais atvejais. Pavyzdžiui, pirmame tome spausdinamo straipsnio „Rytietiškoji XVII a. lietuvių raštų kalba, jos kilmė ir išnykimas“ 58-oje ir 100-ojoje išnašose tikslinami anksčiau išėjusio ir antrame tome perspaus-

dinamo straipsnio „Apie 1605 m. katekizmo tarmę“ teiginiai (I, p. 485, 495), tačiau atitinkamoje šio straipsnio vietoje tie patys teiginiai nepatikslinti, neduota net nuorodų į vėlesnį straipsnį, išspausdintą pirmame rinkinio tome (plg. II, p. 48, 115). Tokie ir kiti atvejai kelia abejonių dėl rinkinio straipsnių išdėstymo tvarkos. Pirmojo tomo paskutiniame skyriuje „Rašomosios kalbos kilmė“ skelbiami straipsniai glaudžiai susiję su antrojo tomo skyriuje „Senujų raštų kalba“ perspausdinamais straipsniais, todėl būtų buvę patogu juos sudėti į tą patį tomą.

Zinkevičiaus straipsnių rinktinė – kiekvienam lingvistui (ir baltistui) naudinga knyga. Šioje apžvalgoje išdėstytos pastabos dėl leidinio parengimo nė kiek nemenkina pačių straipsnių vertės.

Apžvalgą baigiant nors trumpai paminėtini joje neaptarti 2002-aisiais išėję kalbotyros veikalai. Tai žodynai: visų pirma *Lietuvių kalbos žodyno* baigiamasis, dvidešimtas, tomas (Ž raidė, vyriausiasis redaktorius Vytautas Vitkauskas, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, XXII, 1158 p.), Antano Lyberio *Sinonimų žodyno* antras pataisytas leidimas (redaktorius Jonas Paulauskas, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, XIV, 586 p.) ir elektroninis *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* (vyriausiasis redaktorius Stasys Keinys, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas) ketvirtas leidimo variantas. Didžiąsias kalbotyros sukaustis primena Zitos Šimėnaitės ir Jolantos Zabarskaitės sudarytas proginių straipsnių rinkinius *Dvidešimt Lietuvių kalbos žodyno tomų* (Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 48 p.) bei Onos Aleknavičienės ir Jolantos Zabarskaitės sudarytas tarptautinės parodos katalogas *Biblijos vertėjas Jonas Bretkūnas* (Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 159 p.). Gražią knygą apie žodynininkę Bronę Vosyltę sudarė Kazys Morkūnas ir Klementina Vosyltė (*Bronė Vosyltė: kelias į didįjį Žodyną*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 198 p.).

LITERATŪRA

- AMBRAZAS, V. 1986: Lietuvių kalbos sakinio sintaksinės ir semantinės struktūros vienetai. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 25, 4–44.
- BACEVIČIŪTĖ, R. 2001: *Šalių šnektos fonologinė sistema: prozodija ir vokalizmas*. Daktaro disertacija, rankraštis, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
- BALČIKONIS, J. 1955/1978: Surastas kalbos mokslo dokumentas. *Rinkiniai raštai* I, sudarė Aldonas Pupkis, Vilnius, 246–249.
- BUSSMANN, H., Hrsg. 2002: *Lexikon der Sprachwissenschaft*, Dritte, aktualisierte und erweiterte Auflage, Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- FRAENKEL, E. 1962: *Litauisches etymologisches Wörterbuch I: A – priveikiuoti*, Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag.
- GAIVENIS, K. 1979: Bendrieji lietuvių terminijos kūrimo ir norminimo principai. *Lietuvos TSR MA darbai* A 3 (68), 77–86.
- GAIVENIS, K. 1983: S. Šalkausio terminologijos teorija. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 22: *Lietuvių kalbos specialioji leksika*, 128–136.
- GAIVENIS, K. 1985: Lietuvių kalbos profesionalizmai. *Lietuvos TSR MA darbai* A 4 (93), 74–80.
- GAIVENIS, K. 1994: Tarptautinių terminologijos principų taikymas mūsų terminijai. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 31, 11–17.
- GAIVENIS, K. 1996a: Apie du terminų norminimo principus. *Lituanistica* 1 (25), 75–79.
- GAIVENIS, K. 1996b: Kalbiniai ir loginiai terminų reikalavimai. *Terminologija* 3, 26–38.
- GAIVENIS, K. 1997: Terminizacija ir determinizacija. *Terminologija* 4, 4–7.
- GAIVENIS, K. 2000: Terminų pragmatika. *Terminologija* 7, 5–8.
- GAIVENIS, K., KEINYS, S. 1990: *Kalbotyros terminų žodynas*, Kaunas: Šviesa.

- GIRDENIS, A., GIRDENIENĖ, D. 1997: *1795 metų „Ziwato“ indeksas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- JASANOFF, J. H. 1994: Aspects of the Internal History of the PIE Verbal System. *Früh-, Mittel-, Spätindogermanisch, Akten der IX. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft 1992 in Zürich*, hrsg. von G. E. Dunkel, G. Meyer, S. Scarlata, Chr. Seidl, Wiesbaden, 149–168.
- JONIKAS, P. 1972: *Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis antrojoje XIX a. pusėje*, Čikaga: Pedagoginis lituanistikos institutas.
- KARALIŪNAS, S. 1987: *Baltų kalbų struktūrų bendrybės ir jų kilmė*, Vilnius: Mokslo.
- KAUKIENĖ, A. 1994: *Lietuvių kalbos veiksmažodžio istorija I*, Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
- KEINYS, S. 1980: *Terminologijos abėcėlė*, Vilnius: Mokslo.
- KEINYS, S., red., 1993: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, trečias pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- KEINYS, S., red., 2000: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, ketvirtas leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- KEINYS, S., red., 2002: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, elektroninis ketvirto leidimo variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- KOCH, CH. 1990: *Das morphologische System des altkirchenslavischen Verbums I–II*, München.
- LAURÉN, C., PICT, H., Hrsg. 1993: *Ausgewählte Texte zur Terminologie*, Wien: TermNet.
- LAURÉN, C., MYKING, J., PICT, H. 1998: *Terminologie unter der Lupe. Vom Grenzgebiet zum Wissenschaftszweig*, Wien: TermNet.
- LESKAUSKAITĖ, A. 2001: *Pietvakariinių pietų aukštaičių vokalizmas ir prozodija: fonologinis ir eksperimentinis tyrimas*. Daktaro disertacija, rankraštis, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, Vytauto Didžiojo universitetas.
- MAŽIULIENĖ, I. I. 1996: Centrinės šiaurės žemaičių tarmės prozodija. Instrumentinis ir sociolingvistinis tyrimas. *Kalbotyra* 45 (1), 30–115.
- MORKŪNAS, K., par. 1999: *Lietuvių kalbos enciklopedija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- MURINIENĖ, L. 2000: *Akmenės šnektos fonologinė sistema: vokalizmas ir prozodija*. Daktaro disertacija, rankraštis, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- PAKERYS, A. 1994: *Akcentologija 1: Daiktavardis ir būdvardis*, Kaunas: Šviesa.
- ROSINAS, A. 1996: *Lietuvių bendrinės kalbos įvardžiai: funkcija ir semantika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- SLIŽIENĖ, N., VALECKIENĖ, A. 1992: *Lietuvių kalbos skyryba ir rašyba*, Vilnius: Mokslo.
- SUBAČIUS, G. 1998: *Žemaičių bendrinės kalbos idėjos. XIX amžiaus pradžia*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- ŠVAMBARYTĖ, J. 2003: [Rec.:] *Jolanta Gelumbeikaitė, Linksnių ir prielinksnių konstrukcijų sintaksė Jono Bretkūno Biblijos Evangelijoje pagal Luką*. Opera linguistica Lithuanica 1. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2002, 296 p. – *Archivum Lithuanicum* 5, 2003, 311–314.
- VITKAUSKAS, V. 1976: *Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas*, Vilnius: Mokslo.
- VITKAUSKAS, V. 2003: [Rec.:] *Daiva Atkočaitytė. Pietų žemaičių raseiniškių prozodija ir vokalizmas*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2002, 222 p. – *Acta linguistica Lithuanica* 48, 185–187.
- WÜSTER, E. 1974/2001: Die Allgemeine Terminologielehre – Ein Grenzgebiet zwischen Sprachwissenschaft, Logik, Ontologie, Informatik und den Sachwissenschaften. *Terminologie und Wissensordnung. Ausgewählte Schriften aus dem Gesamtwerk von Eugen Wüster*, hrsg. von H. Picht, K.-D. Schmitz, Wien: TermNet, 131–174.
- ZINKEVIČIUS, Z. 1966: *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.
- ZINKEVIČIUS, Z. 1972: Rytietiškoji XVII a. lietuvių raštų kalba, jos kilmė ir išnykimas. *Baltistica* 8 (1), 79–100.
- ŽULYS, V. 1969: Vadinamųjų nekaitomųjų įvardžių vieta lietuvių kalbos gramatinėje sandaroje. *Baltistica* 5 (2), 167–177.